

A HÁROM RÉSZRE SZAKADT MAGYARORSZÁG (1541-1686)

A törökök 1541-ben vették be Buda várát, amit csak 1686-ban foglaltunk vissza. A két esemény között eltelt 145 év a mi korszakunk, amit röviden jellemzünk a következőkben.

Szomorú időszak volt ez hazánk történetében, hiszen Magyarország három részre szakadt, az ország területi egysége felbomlott. Az északi karéj továbbra is a Magyar Királyságé, ahol a Habsburg család tagjai viselték a magyar koronát, a középső részt a törökök foglalták el, és osztották öt vilajetre és számtalan kis szandzsákra, míg a délkeleti végeken és Erdélyben a Báthory és Rákóczi család egymást váltva próbált lavírozni a törökök és Habsburgok között, bár a legjobb eredményt mégis Bethlen Gábor érte el.

A hatalmas török sereg ostromának sok magyar vár próbált ellenállni. A hatszáz kőszegi és a kétezer egri vitéz megfutamított százezernyi törököt 1532-ben és 1552-ben, de a vesztes Szondy Györgyöt és Zrínyi Miklóst is hősként tisztelték még a törökök is.

A török birodalom egyik legjelentősebb uralkodója, I. Nagy Szulejmán személyesen vezényelte hadait Szigetvár falai alatt, és ott is érte a halál 1566-ban. A halott szultánt a vezérei állítólag felültették a lovára, hogy a sereg azt higgye, az uralkodó még él, és ez adjon nekik erőt. Végül – hiába Zrínyi Miklós hősi kirohanása – a török harcosok 1566. szeptember 8-án bevették Szigetvárt. A 67-es út mentén, Szigetvár és Mozsgó között ma is látható a Magyar-Török Barátság Park Szulejmán szultán emlékművével.

A megszállt területen a törökök jelentős nyomokat hagytak maguk után. Fürdőket építettek, sok templomot mecsetté alakítottak át, megismertették velünk a kávé és a piláfot, bár gyrost ekkor még nem árultak. Különösen látványosak az égbeszökő minaretek, ahonnan a jó torkú műezzinek hívták imára naponta ötször a mohamedán vallású törököket. Az egri és a pécsi minaretet ma is teljes épségében megcsodálhatjuk.

Az ország lakói – főleg a parasztok – azonban megsínylették az idegen uralmat. A nemeseknek el kellett hagyniuk földjeiket, a parasztokat súlyosan adóztatták, gyakran a régi magyar, és az új török urak egy-szerre. A törökök állami adója a haradz – ebből származik a harácsol szavunk – 50 akcsét, azaz 1 forintot tett ki. A törökök még gyerekeket is elvittek, hogy katonának neveljék őket, belőlük lettek a janicsárok, a török sereg félelmetes harcosai. Főként a gyermekek elrablása miatt, ha jöttek a törökök, a falvak lakossága elmenekült, majd elvonulásuk után visszatértek. Mivel a házak gyakran estek áldozatul gyújtogatásnak, rombolásnak, és sokszor kellett menekülni, ezért inkább vermet készítettek, arra építettek egyszerű nádtetőt, és ebben laktak. Putrinak nevezték az ilyen veremházakat.

Történtek azonban apró csodák is. Ócsán például a templomot együtt használták az ima és istentisztelet helyéül a mohamedán törökök és a keresztény magyarok.

Korszakunkban különösen fontossá vált Erdély, amely önálló fejedelemséggé alakult. Bár a törököknek adót kellett fizetniük és jóváhagyásuk nélkül hadat sem indíthattak, de a belső önállóságuk megmaradt.

Az erdélyi nemesség maga választotta a fejedelmet, maguk alkothatták meg azokat a szabályokat, törvényeket, ami a mindennapokat, az adókat, a bíraskodást szabályozta.

Az Erdélyi Fejedelemség fénykora Bethlen Gábor uralkodásának idejére (1613–1629) tehető. Az ő fejedelemsége idején vált tömegessé az iparhoz jól értő szászok bevándorlása (Brassó), örmény kereskedők

Székely Bertalan festménye: Egeri nők

Madarász Viktor festménye: Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben

telepedtek le többek között Gyergyón és környékén, fellendült az árutermelés és pénzgazdálkodás. Bethlen belépett a harmincéves háborúba (1618–1648) is, és elérte hét vármegye Erdélyhez csatolását.

A területének jelentős részét elvesztő Magyar Királyság majd' másfél évszázadon keresztül őrldött a két nagyhatalom (Habsburg, török) között. A török hadjáratok célja Bécs volt, de ehhez Magyarországon kellett áthaladniuk. Ausztria számára fontos volt, hogy őket ne ériék el, inkább nálunk folyjanak a harcok. Az elégedetlenkedő magyar urak – látván, hogy hiába arattunk győzelmet a törökök fölött 1664-ben, azok mégis megtarthatták hódításait – sikertelen összeesküvést szőttek I. Li-

pót ellen az 1660-as évek második felében. Később, a Habsburg-ellenesség odáig vezet, hogy Thököly Imre még a törökökkel is szövetséget kötött.

A XVII. század utolsó évtizedeire az európai hatalmak úgy döntöttek, elég volt a török uralomból. Egyesítették erőiket, és németek, franciák, magyarok, meg sokan mások is, Lotharingiai Károly vezetésével 1686-ban visszafoglalták Budát, majd kiűzték a törököket Magyarország területéről.

Korszakunkban az emberek mindennapjai – eltekintve a török uralomtól – nem különböztek jelentősen a korábbi évszázadokétól. A városfejlődés lelassult, a parasztek függése uraiktól inkább megerősödött, nem pedig lazult. Az idegen megszállás nem kedvezett a pénzügyek, az árutermelés és a kereskedelem fejlődésének.

A parasztek fő tápláléka továbbra is a gabonafélékből készült kenyér volt, mellette kiemelkedően fontos a káposzta, amelyet már ekkor is savanyítanak. Az Alföldön, amelynek nagy része mocsaras ártér, továbbra is a hal adta az étkezések egyik fő összetevőjét. A nemesség természetesen gazdagabban táplálkozott, a hús náluk naponta része volt az étkezésnek.

Benczúr Gyula festménye: Budavár visszavétele

A KORSZAK PÉNZE

A török hódítások során Magyarország területének jelentős része idegen megszállás alá került. Ez a tény alapvetően befolyásolta a mindennapi életet, így a pénzforgalmat is. A királyi Magyarország pénzverése továbbra is aktív maradt, s meglehetősen jó minőségű vereteket bocsátottak ki. Ezzel párhuzamosan létrejött az Erdélyi Fejedelemség is, amelynek önálló pénzverése volt. Mindkét államalakulat életében nagy szerepet játszott azonban a különféle lengyel és osztrák, illetve más nyugati pénzek beáramlása.

A legnagyobb eltérés az aprópénzek kibocsátásában mutatkozott. Az Erdélybe beáramló magyar és más külföldi pénzek mellett lényegében nem volt szükség aprópénzek veretésére (bár a nagyobb értékű garasoknak szép hagyományai voltak). A különféle értékű pénzek, főként a tallérok és az aranyforintok (a XVII. század végétől dukátok) veretése azonban folyamatos volt. Különlegesen a tizenöt éves háború alatt Brassó, illetve Nagyszében polgársága által veretett városi pénzek.

Az erdélyi pénzverést jellemzi egyfajta „extravagancia”. Kedvelték a nagyméretű, súlyos (az aranyforint többszörös súlyában készült) tallérokat vagy a még nagyobb méretben készült aranyvereteket. Emlékérem-szerű, néha ötven (kb. 175 gramm) vagy százszoros (kb. 350 gramm) aranyforint súlyban készült veretek között előfordulnak csegely alakú (négy vagy hatszögű lapkára vert) változatok, sőt holdsarlót vagy napkorongot ábrázoló típusokat is készítettek.

Az északi vidékekre visszaszorult, Habsburg-főszék alatt álló királyi Magyarország pénzverése jelentős mértékben átfőrdött: az addigi három pénzverde közül kettő, de az aranylelőhelyek egy része is az Erdélyi Fejedelemség területére került, így új verdeket kellett fölállítani (Pozsony, Kassa) – a fő verde azonban továbbra is a körmöcbányai maradt. Ekkoriban jelentős mennyiségben készültek a magyar pénzek értéke szerint – sőt azok éremképeivel – veretett aranyak Európa-szerte. Északi-Itáliában, Németalföldön, Skandináviában közkedtek voltak pénzeink, s arra is van példa, hogy balti államok ellenjegyeit találjuk a magyar aranyakon.

A XVII. század elején, a tizenöt éves háború eredményeként központosító folyamatok indultak meg. Ennek egyik jele az volt, hogy a külföldön is igen közkedtek, Szent Lászlót ábrázoló aranyforintok éremképét megváltoztatták, hogy a pénzek nemzeti jellegét elvegyék. Az aranyak ugyan hasonlóak maradtak, de már nem László, hanem az éppen aktuális uralkodó álló alakja volt rajtuk látható (Szűz Mária alakja pedig változatlan formában szerepelt). Az osztrák pénzek befolyása a magyar veretekre ezután fölerősödött, és egyre erőteljesebben jelentkezett a barokk hatása is. 1659-ben osztrák mintára átszervezték a pénzverést, amely összességében számos jelentős változáson esett át az elkövetkező időszakokban, így olyan címletek jelentek meg, mint a krajcár, a poltura vagy a dutka.

Az államháztartás egyik legnagyobb kiadása a végvárrendszer fönntartása volt. A várak tatarozásán túl a zsoldfizetés jelentette az egyik legnagyobb tételt. A katonák eléggé szerény pénzösszegeket kaptak, javadalmazásukat természetben egészítették ki, főként vászonanyaggal vagy ruhaneművel. A zsold és az ellátmány azonban akadozott, hiányzott, innen származik a mondás: se pénz, se posztó.

Az ország középső része az Oszmán Birodalom uralma alá került, itt lényegében nem vertek pénzt; főként magyar, német és lengyel pénzek forogtak. A hódoltság területén nem integrálódtak igazán a török közigazgatásba, amit jól jelez, hogy a török ezüstpénzek, amelyeket akcsának vagy oszporának neveztek, nem tudtak vezető szerepre szert tenni. A különféle adókat sem mindig ebben rótták le, így például a harács nevezetűt sem, amely ötven akcsét tett ki családonként, s értékében éppen egy magyar forintnak felelt meg.